



RÁCZ PÉTER (1948) Budapest

VÁRNAI GINA

Interjú Rácz Péterrel, a balatonfüredi Magyar Fordítóház alapítójával

Az idén 25. évfordulóját ünneplő Magyar Fordítóház alapítójával, Rácz Péterrel beszélgettünk a kezdetekről, a műfordítói pálya aktualitásairól, a Balassi Intézet műfordítóképzéséről és a Magyar Fordítóház sorsáról.

► **Gondolom, nem először teszik fel neked a kérdést: hogyan indult útjára a Magyar Fordítóház? Milyen előzményei voltak megalakulásának, szolgált-e például külföldi intézmény? Mivel idén immáron negyed évszázados működését ünnepli a Fordítóház, elevenítsük fel egy kicsit a múltat!**

✓ Természetesen volt előttem európai példa. Jártam a straeleni német fordítóházban többször is, amely Európában a legnagyobb és legrégebbi ilyen intézmény. Később írtam egy cikket arról valamelyik újságba, hogyan működik, és hogy nagyszerű volna, ha Magyarországon is lenne egy ilyen. Mindez '89-ben vagy '90-ben történt.

► **Ez azt jelenti tehát, hogy a balatonfüredi Magyar Fordítóház létrejötte előtt nem volt olyan alkotóház itthon, ahol külföldi műfordítók magyar irodalmi művek fordításán dolgoztak volna?**

✓ Így van. Nem volt, és reméltem, hátha valakit érdekel az ötlet. Közben megtudtam, hogy Európában tíz hasonló intézmény létezik. Megírtam a cikket, aztán el is felejtettem. Később hallottam, hogy valaki próbálkozik hasonlóval Pécs környékén, de ők akkor nem kaptak épületet hozzá. Még egy próbálkozás tudomásomra jutott, ők engem is kérdezgettek, hogyan működik a német fordítóház, de akkor még nem akartam igazán belevágni.

► **Mégis Te vállaltad végül ennek az egésznek a beindítását?**

✓ Épp befejeztem egy nagyobb lélegzetű fordítást, és jött a gondolat, hogy na, itt az idő. Szerettem volna, hogy Budapesthez közel legyen az intézmény, de Budapest nem adott épületet. Aztán lassan elkezdtek komolyan venni az ügyet, a minisztériumban meghívtak egy beszélgetésre, ahol kiderült, hogy a működő alkotóházak között ott áll gazdátlanul és romosan a balatonfüredi, már vagy tíz éve. Volt tulajdonosai elhunytak, és azzal a kikötéssel hagyták örökül az épületet, hogy az irodalmi jelleggel működjön.

► **Kik voltak a Fordítóház tulajdonosai?**

✓ Lipták Gábor helyi kötődésű író, meséket írt, regionális történeteket, Balaton menti mondákat, aki a feleségével élt ott, és évtizedekig működött náluk egy irodalmi szalon, neves írók is jártak oda. *Nyitott kapu* címmel erről maga Lipták Gábor írt egy könyvet. A József Attila Kör akkori vezetőjével, Károlyi Csabával mentünk megnézni az ingatlant. Szomorú látvány fogadott: a ház egyik sarka kidőlt, folyt be az eső, reménytelenül romos állapotban volt. Mérete, elhelyezkedése, meg persze Lipták emléke, szellemi öröksége ugyanakkor tökéletesnek tűnt a mi szempontunkból.

► **Hányan vágatok bele?**

✓ Az alapítvány kuratóriumába először Lator Lászlót és Géher Istvánt kértem fel, szakmailag a lehető legjobb embereket, hogy dolgozzunk együtt a Magyar Fordítóház Alapítványban, ezek után már mint jogi személy működhattünk. (Az alapító egyébként a József Attila Kör volt, ennek megszűntével az alapító szerepét a Magyar Műfordítók Egyesülete vette át.) Persze, azt kell mondjam, ettől az egésztől senki nem hatódott meg igazán, hiszen az emberek nagy része egyáltalán nem gondol arra, hogy a más nyelven írt műveket magyarra, a magyar műveket más nyelvekre le kell fordítani, és az komoly szellemi munka. Sokáig nem találtam a szükséges pénz forrását. Aztán egyszer csak beindult a dolog, magam sem értettem, mitől, előbb egy holland alapítvány, a Prins Bernhard Fonds, majd a svájci Pro Helvetia, végül a Kulturális Minisztérium anyagi hozzájárulásával sikerült elindítani és befejezni a felújítást. Nem lett volna semmi az egészből, ha nem álltak volna segítőkész emberek az ügy mellé. Csak egy példa: a házban lévő függönyöket ingyen megcsinálta egy textilművész, Pájer Emília. Kedvezményeket kaptunk építőanyag-kereskedőktől, magánemberektől, önkén-

tesektől, intézményektől. Egyébként a kuratórium tagjai most Lator László, Schein Gábor, Lázár Júlia, Vörös István és én. Az alapító okiratban pedig az lett lefektetve, hogy a magyar irodalmat fordítók támogatására jött létre az intézmény.

➤ **Ha már itt tartunk, mit gondolsz hogyan változott a műfordítás, a műfordítók helyzete az utóbbi évtizedekben? Én úgy érzekelem, sok, a szakmát illető fontos változás történt.**

✔ A szakma magyar képviselőiről beszélünk, akik tehát a más nyelven írt műveket magyarra fordítják... Igazad van, ezek abszolút pozitív változások. A Magyar Műfordítók Egyesülete (MEGY) évek óta komoly érdek-képviseleti tevékenységet folytat azért (is), hogy meggyőzze a kiadókat: a műfordító neve ne csak belül és apró betűvel, hanem a címlapon is fel legyen tüntetve. A műfordító az író alkotótársa. Esterházy szellemes mondását idézném, aki egyik műve német kiadását a kezében tartva mondta: „Ennek a könyvnek egyetlen szavát sem én írtam, hanem a fordító!” Mégis előfordul, hogy színházi plakátokon lemarad a fordító neve, mintha az a világhírű író magyarul írta volna a bemutatott művét. Legalább olyan fontos küzdelme a MEGY-nek a műfordítói honoráriumok kérdése. A Jeromos Oroszlánja-díjat például annak a kiadónak ítélik oda szeptemberben, a fordítás világnapján, amelyik, úgymond, jól bánik a műfordítókkal minden téren. Ettől teljesen függetlenül mondom évek óta, hogy a Magyar Műfordítók Egyesületének alanyi jogon (és nem könyöradományként) járna éves működési költség.

➤ **Reménykedjünk, hogy további fontos és kedvező változások várnak a magyar műfordítókra! A Fordítóház egyébként – ahogy azt sokan és helyesen tudják – a külföldi, azaz a magyarról idegen nyelvre fordítókat fogadja, az ő számukra jött létre. Milyen nemzetiségű műfordítók fordultak meg a Fordítóházban, és akadtak-e köztük olyanok, akik úgynevezett egzotikus helyről érkeztek?**

✔ Huszonöt éve működik a Fordítóház, alig van európai ország, ahonnan nem jöttek műfordítók Balatonfüredre. Talán csak a görögöket említhetném: még nem járt görög műfordító a házban. Ha Kenya egzotikus, említhetnék egy kenyai hölgyet, aki a Balassi Intézetben tanult műfordítást, és ennek kapcsán látogatott el hozzánk.

➤ **Létezik tehát magyar irodalmi alkotás szuahéli nyelven?**

✔ Nem, azért ne túlozzunk! Linda Ouma alapfokon beszélt magyarul, és a Balassi műfordítóképzése révén járt nálunk. Egyébként a Távolságról gyakran jöttek: Indonéziából, Japánból, Kínából, Indiából, Mongóliából. Persze számukra mi vagyunk az egzotikusak.

➤ **Ez nem jelenti azt, hogy magyar műfordító nem lépheti át a küszöböt, jól sejtem? Biztosan akadnak olyan helyzetek, amikor kimondottan jól jön, ha magyar anyanyelvű szakember tartózkodik a házban...**

✔ Igen, szövegek értelmezésében – minden kézikönyvön túl – pusztán jelenlétével segíthet egy magyar anyanyelvű ember: író, műfordító, doktorandusz vagy egy műfordítóverseny győztese. (Egyetemek, színházak, a Balassi hungarológiai képzése vagy az Idegennyelvű Könyvtár műfordítóversenyének győztese számára jutalomként felajánlunk egy hét fordítóházi tartózkodást – nem felejthetjük, a fordítóházat már létrehozásakor és később is támogatták magánszponzorok, akiknek hálásak vagyunk.) Mindez a házban készült fordítások minőségét javítja, amire egyébként valóban szükségük is van a külföldieknek. Nemritkán még ma is fültanúja vagyok olyan helyzetnek a házban, hogy tapasztalt, profi műfordítók órákig beszélgetnek nyelvhelyességi, értelmezési problémákról. Persze ez nem jelenti azt, hogy mindig tartózkodik ott magyar író vagy műfordító.

➤ **Az embereknek általában az él a fejében, hogy a műfordítás kimondottan magányos tevékenység. Erre valamilyen módon rácsafol a Fordítóház felépítése, működése. Gyakori jelenség, hogy többen, egymás mellett dolgoznak a lakók?**

✔ Ez inkább a műfordító workshopok egy hete alatt fordul elő: a közös munka ilyenkor inspiráló. A profi fordítók, ha megunják a saját szobájukat, bevonulnak a könyvtárba, vagy kimennek a kertbe. Másrészt persze, igen, a műfordítás továbbra is magányos dolog, hiszen a mondatokat, az egész művet mégiscsak egyedül alkotja meg az ember. Nem véletlen, hogy kívülről nézve a tevékenységet vagy az egész házat, ez egy csendes hely. Azért néha igyekszünk láthatóak lenni: helyi vagy veszp-rémi középiskolásoknak, egyetemistáknak is szerveztünk programokat, például az Európa Kulturális Fővárosa keretén belül 2023 tavaszán. Tartottunk régebben nyílt napokat is, bárki bejöhetett, körülnézhetett. Örömléne, ha közsímerterebb lenne a ház is, meg a műfordítói is.

➤ **Mikor jó pár évvel ezelőtt először hallottam a Fordítóház létezéséről, úgy gondoltam, ez a létesítmény bizonyára jelentős szerepet játszik a kortárs magyar irodalom külföldi népszerűsítésében, hiánypótló feladatokat lát el e téren, amolyan inkubátorházként képzeltem el.**

✓ Abszolút jól képzeltem. Nemrég azt hallottam egy hozzáértőtől, hogy a magyarról idegen nyelvre lefordított művek 75-80%-a itt születik. Ezen én magam is meglepődtem. Az idősebb fordítók némelyike nem szívesen mozdul ki jól berendezett otthoni dolgozószobájából, de azért a nagy többség kalandvágyó. Nagyon fontos előnye a Fordítóháznak az anyanyelvi környezet. Bárkivel beszélhetnek magyarul, és azért a közel hétezer kötetes könyvtár is csábító tényező. Külön részleg van a házban „lefordult” művek számára; a komoly életművel rendelkező fordítók pedig egész eddigi munkásságuknak kérnek egy polcot a könyvtárunkban.

Amit még gyakran emlegetnek, és ez mindannyiszor meglep engem is, hogy mennyire fontos számukra a ház hangulata, szellemisége, az egész milió: hogy itt nem csak lehet, de *kell* is dolgozni.

✓ **A falakon képzőművészeti alkotásokat is megcsodálhat az odalátogató. Kiktől, hogyan érkeztek a Fordítóházba ezek a kivételes darabok? Egy-egy kerti parti után hagyták ott emlékül a művészek?**

✓ Vannak azért ott nehezebb, nagyobb darabok is, és hát általában nem képekkel a kezükben érkeztek a partira. Ez úgy kezdődött, hogy láttam a sok üres falat, amelyet még nem takart könyvespolc, és megkértem pár képzőművész ismerősömet, hogy adják nekünk kölcsönbe egy-két alkotásukat, persze a képek azóta is ott vannak a falon. Eleinte írtam ilyesmiket: ha visszakéred, viheted, de aztán mégis itt maradtak... Az udvaron a bejáratnál ott van Klimó Károly műve, a Weöres Sándor tiszteletére alkotott szobor, a másik oldalon pedig Esterházy Marcell *Földet vissza nem veszünk* című alkotása. Azt gondoltuk, nálunk jó helyen van, majd meglátjuk.

✓ **A jó munka elvégzéséhez szükséges tér tehát biztosított a fordítók számára a Fordítóházban. A művek kiválasztásába van beleszólásotok, vagy teljesen független töletek, milyen könyveket fordítanak le a rezidensek?**

✓ Legkevésbé a Fordítóház tud beleszólni abba, hogy milyen műveket fordítsanak le az ideérkezők. Nem is foglalkozunk ezzel. Nem tudhatjuk, mi kell egy bolgár, észt, horvát vagy holland olvasónak. Ez a külföldi kiadók dolga. Az újonnan megvásárolt könyvek nagy része mint újdonság természetesen ki van rakva a könyvtárban, ott van az asztalon, látják, érdeklődnek irántuk. Egy norvég műfordító egyszer azt mondta, ne engedjétek fel a könyvtárba, mert akkor nem dolgozom, csak olvasok. Az állománygyarapításnál széles érdeklődési körre kell gondolnunk. Egyszer egy mongol fordító 18. századi magyar költők után érdeklődött. Átfogóbb képet akart látni a magyar költészetéről, amikor egy magyar irodalomtörténeti munkát írt, úgyhogy elrohantam a könyvesboltba, és megvettem neki. Úgy gondolom, Berzsenyi-verseket sem ugyanaz internetről olvasgatni, mint kötetből.

✓ **És arról van tudomásod, hogy melyik volt a legsikeresebb magyar könyv, amit a legtöbb nyelvre fordítottak le nálatok? Vannak-e sikerkönyvek, amelyekért határozottan rajonganak a hozzátok érkező fordítók?**

✓ Nem szeretem a statisztikákat, de természetesen vannak sztárírók bőven. Krasznahorkai, Nádas, Esterházy, más is, de épp azért van szükség nagy könyvtárra, hogy bármit megtaláljanak, ne csak a legjelentősebb vagy legnépszerűbb írók műveit.

Visszatérve a könyvek kiválasztására, a kiadó azért egyéb szempontokat is számba vesz, mint hogy a fordító mit ajánl, mit szeretne. A német könyvpiac a legnagyobb őrhely Európában, s ami ott érdeklődésre tart számot, azt a franciák, spanyolok, hollandok árgus szemekkel figyelik.

Ajánlani egyébként egyetlenegyszer ajánlottam, Adán Kovacsicsnak, aki véletlenül ott volt, amikor épp Bartis Attila *Nyugalom* című könyvét olvastam. Megvette, tetszett neki, lefordította, és még abban az évben megjelent.

✓ **Ha jól tudom, nemcsak tapasztalt, évtizedek óta fordító emberek látogatják a házat, pályakezdők is jószerivel megfordulnak nálatok.**

✓ Így van, évente körülbelül tizenkét szemináriumot szervezünk, amelyekre nagyrészt pályakezdők érkeznek, de sokféle korosztály vesz részt ezeken a kurzusokon. A szlovákok például azért jönnek, mert év közben szétszórva, egymástól távol dolgoznak, és ilyenkor tudnak közösen fordítani, leendő munkáikat megbeszélni. A műhely vezetője tapasztalt fordító, egyetemi oktató, általában hatnyolc emberrel foglalkozik, ő választja ki őket, de a lefordításra szánt szövegeket is, tehát a workshop tematikája, módszere teljesen a vezetőkre van bízva. Emellett a Balassi Intézet műfordítóképzésén tanuló hallgatóknak is tartunk itt műhelyt.

✓ **A Balassi Intézet műfordítóképzése ilyen módon összekapcsolódik a Fordítóházzal. A legelejétől fogva te magad is tanítasz ott; hogy épül fel a képzés?**

✓ A neve egyébként megváltozott: Külgazdasági és Külügyminisztérium (KKM) Magyar Diplomáciai Akadémia néven él tovább, a Balassi nevet már csak az ösztöndíj viseli. 2005-ben indult a képzés, előtte szabadon választható tárgyként vehették fel a műfordítás tárgyat a hallgatók, velük kezdtem 2003-ban. Ez bemelegítés volt, aztán önállóan beindították az egyéves műfordítóképzést, ami nagyon jó ötlet volt. Eleinte nyolc, jelenleg tíz főt veszünk fel. A pályázati módszert, azt hiszem, már tökélyre fejlesztettük, írásban és interneten szóban is igyekszünk felmérni tudásukat, készségeiket. A képzés több tantárgyból épül fel: klasszikus, 20. századi és kortárs irodalom, kortárs dráma, költészet, stilisztika és a gyakorlati műfordítás, ez utóbbit tartom nekik én heti két alkalommal. Természetesen a nyelveket, amelyekre fordítanak vajmi kevéssé ismerem; az óra inkább arról szól, hogy értelmezzük, amennyire csak lehet, szétszedjük a szövegeket.

A munkájukat viszont anyanyelvű konzulens nézi át és értékeli. Bármilyen nyelvre fordítanak is, az én dolgom az, hogy találjak nekik egy anyanyelvű fordítót vagy egyetemi oktatót, aki meg tudja ítélni a fordítás minőségét, a hallgató készségeit. A konzulens feladata még az is, hogy a publikálás felé irányítsa a fiatal fordítókat. Ha ez nem is jön össze egy év alatt, a kurzus végeztével igyekszünk olyan kapcsolatban maradni velük, hogy a későbbiekben is számíthassanak ránk.

✓ Tehát nyomom követitek a pályafutásukat?

✓ Abszolút. Sok régi hallgató azóta az aktuális hallgató konzulense lett, ilyen feladatokban is részt vállalnak a képzés befejezése után. Mikor tízéves volt a képzés, csináltunk egy visszatekintést, és – kérésre – megpróbáltam megbecsülni, tíz hallgatóból hány lesz fordító. Azokat számoltam egyébként ide, akik gyakorló fordítók lettek, vagy jelentek már meg műveik. Mit gondolsz?

✓ Három?

✓ Igen, körülbelül három, az első körben. Talán még egyszer annyi később kap kedvet, vagy később lesz alkalma az első fordítását megjelentetni. És persze nemcsak a könyv számít, hanem a folyóirat megjelenés is. Tízből körülbelül kettő viszont pályatévésztésnek éli meg ezt az évet is!

✓ Ők is jártak a Fordítóházban?

✓ Igen, amikor ők a Balassiba jártak hallgatóként, a Fordítóház már létezett. Itt csinálták a mester-munkájuk első verzióját egy hét alatt. De sokan már önállóan, saját munkával is többször voltak a fentiek közül a házban. A „balassisoknak” nagy élmény, amikor még hallgatókként először vannak a házban, és intenzíven, egy hétig csak műfordítással foglalkoznak. Közben lakva is megismerik egymást, ilyen módon ez egy csapatépítő tréning is. Először csak amolyan partizán módon vittem le őket Füredre, de jó néhány éve ez hivatalosan is a képzés része lett.

✓ Milyen helyzetben van most a Fordítóház?

✓ Anno még a Kulturális Minisztériummal kötöttünk évente szerződést a házban folyó munka támogatására, a ház működtetésére. Ugyancsak támogatott egy ideig Veszprém megye, és kezdettől mindmáig Balatonfüred városa. Mindezért nagyon hálásak vagyunk, hiszen különösebb rábeszélés nélkül természetesnek vették, hogy a magyar irodalom más nyelvekre történő fordítását támogatni nemzeti érdek és feladat. A működés támogatása azóta a Petőfi Kulturális Ügynökséghez került, és ez jogi problémák miatt kezdetben nehezen ment. Bonyolítja a helyzetet, hogy 2023 nyarán lejár a ház használatára 1997-ben kötött szerződésünk. Ezt mi természetesen szeretnénk meghosszabbítani tizenöt évvel, és ebben támogat Balatonfüred polgármestere is: egy nemzetközileg ismert, magyar szempontból fontos intézmény működik – sikeresen – a városában. Azért is sikeres, mert időközben egy jól működő brandet tudunk felmutatni a Fordítóházzal. A Lipták-hagyaték képviselője, Lipták András szintén kinyilvánította, hogy a Fordítóház működését látja szívesen a hajdani családi házukban.

✓ Mire számítasz most a Fordítóház sorsát illetően?

✓ Teljes mértékben optimista vagyok: közös érdek a Fordítóház jelen formában történő működése. Ez az alapítványi formát jelenti, amely önállóan tudja működtetni a házat, ahogy ezt az elmúlt huszonöt év jól mutatja. A következő tizenöt évre vonatkozó működési keretek kialakítása éppen most zajlik. Mi a műfordítókat 2023-tól is az eddigi rendszerben várjuk. A többi már a támogatókon múlik, nem rajtunk.